

WZROST GOSPODARCZY NRD W LATACH 1950—1965

1. WPROWADZENIE

Niemiecka Republika Demokratyczna należy do krajów gospodarczo wysoko rozwiniętych tak w skali obozu państw socjalistycznych, jak i w skali europejskiej i światowej. Pozycja gospodarcza takiego państwa nie pozostaje bez wpływu na życie gospodarcze państw ościennych czy określonych układów gospodarczo-społecznych. Wzrost gospodarczy stanowi zatem nie tylko problem krajowy, lecz jest przedmiotem zainteresowania całego świata gospodarczego, a szczególnie państw bezpośrednio sąsiadujących i mających z tym krajem ściślejsze powiązania społeczno-ekonomiczne.

Niemiecka Republika Demokratyczna ma swoiste problemy gospodarcze, swoiste problemy wzrostu gospodarczego, które wynikają ze specyficznych warunków historycznego rozwoju społecznego i warunków politycznych oraz gospodarczych współczesnego świata. Zadaniem niniejszego opracowania jest nakreślenie dynamiki wzrostu gospodarczego NRD i oświetlenie pewnych szczególnych zagadnień tego procesu, interesującego nasze społeczeństwo chociażby z uwagi na powiązania gospodarcze i współzależności ze wzrostem gospodarczym Polski.

2. DYNAMIKA WZROSTU PRODUKTU SPOŁECZNEGO

W okresie 15-lecia, tj. w latach 1950—1965, produkt społeczny gospodarstwa narodowego Niemieckiej Republiki Demokratycznej wzrósł ponad 3,5 raza (361,3%). Oznacza to, że średnio roczny wzrost produktu społecznego wynosił w omawianym okresie prawie 24% w stosunku do produkcji w 1950 r. Dynamika wzrostu produkcji globalnej w poszczególnych działach gospodarki narodowej kształtowała się w sposób zróżnicowany. Największą dynamiką wzrostu (495,6%) odznaczało się budownictwo, najniższą natomiast — handel (247,2% (obróć towarowy)). W zależności od tempa wzrostu produkcji globalnej kolejność poszczególnych działów gospodarki narodowej przedstawia się następująco:

budownictwo	— 495,6%
przemysł i rzemiosło wytwórcze	— 394,3%
transport i łączność	— 310,3%
rolnictwo i leśnictwo	— 296,9%
inne dziedziny	— 295,4%
handel	— 247,2%

¹ Przegląd Zachodni

Zestawienie powyższe uzasadnia wnioszek, iż na dynamice wzrostu produktu społecznego w sposób zasadniczy zaważyły dwa podstawowe działy, tj. przemysł i budownictwo.

W przekroju poszczególnych planów 5-letnich największą intensywnością wzrostu gospodarczego odznaczał się okres pierwszej 5-latki, tj. lata 1951—1955¹. Późniejsze lata nie miały już takiego tempa przyrostu produktu społecznego. Podobnie wyglądała sytuacja w Polsce, gdzie w okresie lat 1951—1955 wzrost produktu społecznego wyniósł 212% w stosunku do 1950 r.

Dynamika wzrostu produktu społecznego w NRD w okresie 15-lecia jest niewątpliwie duża, chociaż nie należy ona do najwyższej w krajach socjalistycznych. W Polsce np. w tym samym okresie produkt społeczny wzrósł 508%.

Niemiecka Republika Demokratyczna jest niewątpliwie krajem przemysłowym. Produkcja przemysłu w sposób zdecydowany określa wielkość produktu społecznego. Stąd też tempo wzrostu produkcji tego działu gospodarki narodowej uznać można za wykładnik tempa wzrostu całej gospodarki.

Pośród krajów demokracji ludowej tempo wzrostu produkcji przemysłu NRD nie należy do najwyższych. Biorąc pod uwagę procentowy wzrost produkcji globalnej do określonej podstawy — w naszym przypadku rok 1950 — procentowy wzrost produkcji przemysłowej większy niż NRD miały następujące kraje²:

Bułgaria	— 603%
Rumunia	— 574%
Polska	— 465%
ZSRR	— 421%

Przy stosowaniu powyższego kryterium jest rzeczą znaną i teoretycznie zrozumiałą, iż kraje bardziej uprzemysłowione miały mniejszy procentowy wzrost produkcji przemysłowej niż kraje socjalistyczne słabiej uprzemysłowione.

Podobny obraz wzrostu produkcji przemysłowej daje posłużenie się przyrostem produkcji liczonej do podstawy zmiennej, tj. do roku poprzedniego, względnie średni roczny przyrost produkcji w poszczególnych pięcioletkach³. I tak w NRD wzrost produkcji przemysłowej w latach 1951—1955 jak i w latach 1956—1960 wynosił rocznie średnio 8%, a w latach 1961—1965 — 6%. W pozostałych krajach socjalistycznych przyrosty były znacznie wyższe; w pierwszych dwóch wymienionych 5-cioletkach wahały się w granicach

¹ Wzrost produktu społecznego w poszczególnych pięcioleciach przedstawiał się następująco (rok 1950 = 100): w cenach efektywnych: 1955 — 179%; 1960 — 265%; 1965 — 361%; w cenach porównywalnych: 1955 — 181%; 1960 — 260%, 1965 — 326% (por. *Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik 1966*, s. 21).

² Por. *Statistisches Jahrbuch 1966*, s. 4.

³ Por. *Statistisches Jahrbuch 1966*, s. 4.

8—16%. W latach 1961—1965 we wszystkich krajach obozu socjalistycznego średni roczny przyrost produkcji był znacznie niższy niż w poprzednich 5 latach. Najsilniejszy spadek, bo z 12 na 4 %, miał miejsce w Czechosłowacji. Również znaczny spadek, bo z 10 na 7%, wystąpił w ZSRR. W tym czasie w Polsce średnio roczny wzrost spadł z 11 do 9%, a na Węgrzech z 12 do 9%.

Dynamika wzrostu produkcji przemysłowej w NRD, podobnie jak dynamika całego produktu społecznego, wykazuje, iż tempo wzrostu gospodarczego w NRD nie było tak wielkie jak w pozostałych krajach demokracji ludowej. Oczywiście absolutny przyrost produktu społecznego przy dużej bazie wyjściowej był w NRD wielki i należał w przeliczeniu na jednego mieszkańca do największych w krajach demokracji ludowej.

Dla lepszego wyobrażenia rozmiarów i tempa wzrostu gospodarczego NRD warto posłużyć się liczbami absolutnymi, wyrażającymi wzrost produkcji podstawowych wyrobów najważniejszego działu gospodarki narodowej, jakim jest przemysł.

TABELA I
Produkcja ważniejszych wyrobów przemysłu NRD w latach 1950—1965

Wyrób	Jednostki miary	1950	1955	1960	1965
Cement	1 000 t	1 412	2 971	5 032	6 087
Gips palony	t	111 749	176 167	217 063	217 298
Maszyny spalinowe	Mio MDN	.	760,7	1 090,3	1 407,2
Obrabiarki	szt	4 422	4 851	5 778	3 546
Frezarki	„	1 933	1 687	2 694	2 372
Czerpaki-koparki	„	103	209	478	842
Czerparki-koparki	1 000 MDN	.	84 051	143 403	389 942
Konstrukcje stalowe	Mio MDN	.	287,7	600,7	809,5
Konstrukcje stalowe	1 000 t	142,6	299,0	507,4	644,7
Maszyny rolnicze	Mio MDN	.	368,2	668,8	865,2
Samochody osobowe	szt	7 165	22 247	64 071	102 877
Statki morskie i kabotażowe	tdw	—	.	154 268	198 001
Odlewy	1 000 t	556,8	840,0	1 141,8	1 150,0
Kable i przewody	1 000 MDN	.	308 425	454 485	703 116
Energia elektryczna	GWh	19 466	28 695	40 305	53 611
Węgiel kamienny	1 000 t	2 805	2 682	2 721	2 212
Koks z węgla kamiennego	1 000 t	1 528	2 705	3 206	3 209
Węgiel brunatny surowy	1 000 t	137 050	200 612	225 465	251 301
Rudy miedzi	1 000 t	804	1 333	1 613	1 433
Surowka żelaza	1 000 t	337,2	1 516,6	1 994,7	2 338,0
Stal surowa	1 000 t	998,7	2 507,5	3 337,0	3 890,0
Stal walcowana	1 000 t	780,7	1 884,1	2 613,3	2 986,3
Rury bez szwów	1 000 t	10,8	61,7	110,3	151,0
Siarka	t	65 526	95 493	111 897	124 806
Kwas solny	t SO ₃	245 263	483 205	595 871	804 158
Soda kalcynowana	t, Na ₂ CO ₃	103 285	458 456	593 722	682 185
Nawozy sztuczne	t N	231 449	293 408	334 117	348 351
Nawozy fosforowe	t P ₂ O ₅	24 736	84 552	165 750	231 849

Źródło: Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik 1966, ss. 168—170.

Z zestawienia (tabela I) wynika, iż produkcja niektórych, szczególnie ważnych dla gospodarki narodowej wyrobów wzrosła b. znacznie. Na uwagę

zasługuje wzrost produkcji węgla brunatnego o ponad 114 milionów ton, ponad 7-krotny wzrost produkcji surówki żelaza, blisko 4-krotny wzrost produkcji stali surowej, piętnastokrotny wzrost produkcji rur bez szwów, sześciokrotny wzrost produkcji sody kaucynowanej, dziesięciokrotny wzrost produkcji nawozów fosforowych, 14-krotny wzrost produkcji samochodów osobowych, podjęcie produkcji statków morskich itd. Przytoczone liczby wskazują równocześnie, że grupa A przemysłu (wytwarzanie środków produkcji) rozwija się szczególnie szybko, stwarzając trwałe podstawy rozwoju nie tylko przemysłu, lecz całej gospodarki narodowej.

3. WZROST DOCHODU NARODOWEGO

Tempo wzrostu dochodu narodowego daje szerszy pogląd na wzrost gospodarczy kraju. Wielkość i tempo dochodu narodowego wyrażają w sposób syntetyczny nie tylko ilościowe, ale także i jakościowe cechy wzrostu gospodarczego. W omawianym okresie dochód narodowy NRD wzrósł ponad 3-krotnie. Dynamika wzrostu przedstawia się następująco⁴:

TABELA II

Dynamika wzrostu dochodu narodowego w NRD w latach 1950–1965

Lata	Dochód wytworzony w cenach porównywalnych	Dochód podzielony w cenach porównywalnych	Dochód na głowę ludności w cenach niezmiennych
1950	100	100	100
1955	186	187	192
1960	266	275	294
1965	316	319	345

Tempo wzrostu dochodu narodowego było w NRD niższe niż tempo wzrostu produktu społecznego (361,3%). Prawidłowość taka występowała we wszystkich krajach socjalistycznych, w NRD jednak tempo wzrostu dochodu narodowego było wyższe niż w wielu innych krajach demokracji ludowej. Było ono m. in. wyższe od wzrostu dochodu narodowego w Polsce. Dochód wytworzony wzrósł w Polsce w tym samym okresie tylko do 280%, czyli różnica w 1965 r. wynosi — 36%. Jeszcze bardziej korzystnie kształtował się w NRD wzrost dochodu narodowego na jednego mieszkańca. Podzielony dochód narodowy (w cenach niezmiennych) na głowę ludności wzrósł w 15 latach w NRD 345% a np. w Polsce tylko 281%. W NRD wzrost dochodu narodowego był zatem o 64% wyższy niż w Polsce (różnica między liczbą wzrostu na 1965 r.). Ogólnie można stwierdzić, iż w NRD ekonomiczny efekt wzrostu

⁴ Por. *Statistisches Jahrbuch 1966*, s. 21.

gospodarczego był w sumie na 1965 r. lepszy niż np. w Polsce lub innych krajach demokracji ludowej.

Tempo wzrostu dochodu narodowego w NRD było w poszczególnych latach dość zróżnicowane⁵. Najwyższe roczne tempo wzrostu dochodu narodowego — biorąc za podstawę 1950 r. — uzyskiwała gospodarka narodowa NRD w latach 1951—1959. Średni roczny przyrost mieścił się w granicach 8—19%. Od 1960 r. roczne przyrosty dochodu były znacznie niższe (przy podstawie zmiennej — podstawa odniesienia rok poprzedni), mieściły się bowiem w granicach 3—5%. W 1963 r. nastąpił regres we wzroście dochodu narodowego — w tym roku osiągnięto dochód narodowy o — 1% niższy jak w 1962 r. Główną przyczyną tego zjawiska był spadek produkcji rolnej związany ze szczególnym przypadkiem nieurodaju.

4. ZMIANY W STRUKTURZE GOSPODARZEJ

Wzrostowi gospodarki NRD towarzyszyły przeobrażenia strukturalne. Charakterystycznym dla wzrostu gospodarki NRD jest spadek ogólnej liczby zatrudnionych. W 1950 r. zatrudnionych było w całej gospodarce 7 196 000 osób, w 1955 — stan zatrudnienia wzrósł do 7 722 000. W 1960 r. zatrudnienie wynosiło 7 739 000, a w 1965 r. obniżyło się do 7 676 000. Liczba zatrudnionych w 1965 r. była zatem niższa niż w 1955 r.

Przy ogólnym spadku zatrudnienia nastąpiły zmiany w strukturze zatrudnionych (por. tabela III). Spadek zatrudnienia miał miejsce w sferze produkcji materialnej, gdzie liczba zatrudnionych w 1965 r. wynosząca 6 274 000 była mniejsza niż w r. 1950, w którym to okresie w sferze produkcji materialnej pracowało 6 331 000 osób. Wzrosło natomiast bardzo poważnie zatrudnienie poza produkcją materialną (z 864 000 w 1950 r. do 1 402 000 w r. 1965).

Charakterystyczną cechą zmian strukturalnych w zatrudnieniu jest ciągły wzrost udziału kobiet. Wzrósł on z 40% w 1950 r. do 46,7% w 1965 osiągając tym samym jeden z najwyższych wskaźników zatrudnienia kobiet na świecie. Udział kobiet w zatrudnieniu ma charakter wszechstronny.

Kobiety pracują zarówno w sferze produkcji materialnej, gdzie udział zatrudnionych kobiet wzrósł z 37,7% w 1950 r. do 42,4% w r. 1965, oraz poza tą sferą produkcji, gdzie kobiety stanowią absolutną większość zatrudnionych (udział kobiet wzrósł z 56,7% w 1950 r. do 65,8% w 1965 r.). Rola kobiet w gospodarce narodowej NRD jest szczególnie duża. Wpływa na to niewątpliwie wiele złożonych czynników, ale jednym z istotnych jest ogólny niedobór siły roboczej w stosunku do posiadanych środków i możliwości produkcyjnych.

W okresie omawianych 15 lat zachodził nieustanny proces socjalizacji życia gospodarczego. Znajduje to swój wyraz m. in. w zatrudnieniu. W 1965 r.

⁵ Por. *Rocznik Statystyczny 1966*. GUS, s. 601 i 602.

sektor socjalistyczny zatrudniał 83,7% ogółu pracowników. Nastąpił tutaj wyraźny skok, jeśli zważyć, że jeszcze w 1955 r. w sektorze socjalistycznym pracowało tylko 60% zatrudnionych w gospodarce narodowej.

TABELA III

Zatrudnienie w gospodarce narodowej NRD w latach 1950–1965

Rok	Zatrudnienie						Uczniowie 150= 100%	Przeciętny miesięczny zarobek jed- nego w pełni zatrudnio- nego
	Sfera produkcji materialnej		Poza produkcją materialną		Sektor socialis- tyczny			
	Ogółem	w tym kobiety	Ogółem	w tym kobiety				
w tysiącach osób						w odset- kach	w tysią- cach osób	Mln DM.
1950	1b	6 331	2 389	864	490	—	385	311
	%	100	37,7	100	56,7	—	100	100
1955	1b	6 641	2 748	1 081	648	—	465	432
	%	100	41,4	100	59,9	60,0	120,8	138,9
1960	1b	6 451	2 671	1 288	807	—	307	555
	%	100	41,4	100	62,7	81,5	79,8	178,5
1965	1b	6 274	2 658	1 402	923	—	396	633
	%	100	42,4	100	65,8	83,7	102,9	203,5

Źródło: Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik 1966, s. 23.

W NRD w 1965 r. zatrudnienie poza rolnictwem osiągnęło 84,5% ogółu pracujących w gospodarce narodowej. W porównaniu z rokiem 1946, w którym wskaźnik ten wynosił 70,8%, w rozważanym okresie nastąpiły poważne przeobrażenia w strukturze gospodarczej. Szczególnie przemawia za tym fakt, iż sam przemysł zatrudniał w 1965 r. — 41,9% ludności zawodowo czynnej (w 1946 r. tylko 35,6%). Doliczając do przemysłu także budownictwo, obejmujące 6,2% ludności zawodowo czynnej, stwierdzić należy, iż w okresie 15-lecia nastąpiło znaczne zwiększenie stopnia industrializacji kraju — NRD stała się krajem wybitnie uprzemysłowionym (por. tabela IV).

Też o wysokim poziomie uprzemysłowienia NRD potwierdzają zmiany, jakie zaszły w strukturze wytwarzania produktu społecznego oraz dochodu narodowego. W wytwarzaniu produktu społecznego udział przemysłu (wraz z rzemiosłem wytwórczym) wzrósł z 63,4% w 1950 r. do 69,1% w 1965 r. (por. tabela V). W tym okresie nastąpił także wzrost udziału budownictwa z 4,4% do 6,0%. W pozostałych działach gospodarki nastąpił spadek udziału w wytwarzaniu produktu społecznego. Sektor socjalistyczny wytwarzał w 1965 r. aż 86,8% produktu społecznego (por. tabela VI).

W wytwarzaniu dochodu narodowego sytuacja kształtowała się analogicznie jak w odniesieniu do produktu społecznego z tym, że globalny udział przemysłu i rzemiosła wytwórczego był nieco niższy. W 1950 r. przemysł i rzemiosło wytwórcze partycypowały w 55,9% a w 1965 r. w 64,4% w wytwarzaniu dochodu narodowego. W stosunku do 1960 r. udział przemysłu w wytwa-

TABELA IV
Zatrudnienie ludności zawodowo czynnej w NRD i innych krajach

Kraje	Lata	Ludność zawodowo czynna w % ogółu ludności	Ogółem	Poza rolnictwem			W rol- nictwie
				w tym			
				w prze- myśle	w budow nictwie	w transp. i łączności	
w % ludności czynnej zawodowo							
Austria	1933	43,3	79,5	32,6		7,8	20,5
	1961	40,2	89,1	30,5	8,8	8,6	10,9
Bułgaria	1934	56,5	20,0	8,0		1,3	80,0
	1965		54,7	26,3	7,0	5,1	45,3
Belgia	1930	46,3	83,0	47,8		7,1	17,0
	1963	39,6	93,8	37,1	7,5	6,6	6,2
Francja	1931	52,4	64,4	33,7		4,9	35,6
	1962	42,4	80,2	29,4	8,2	5,4	19,8
NRD	1946	48,2	70,8	35,6	5,7	5,1	29,2
	1965	46,3	84,5	41,9	6,2	7,1	15,5
Polska	1931	42,4	29,7	12,1	1,1	2,1	70,3
	1960	47,3	52,9	23,3	5,7	4,8	47,1

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS 1966, s. 597.

TABELA V
Produkcja globalna według działów gospodarki narodowej NRD
w latach 1950–1965

Działy gospodarki	Lata			
	1950	1955	1960	1965
Przemysł i rzemiosło	63,4	66,9	68,8	69,1
Budownictwo	4,4	5,0	5,6	6,0
Rolnictwo i leśnictwo	12,0	10,3	9,6	9,9
Transport i łączność	5,4	4,9	4,5	4,6
Handel	13,4	11,8	10,3	9,2
Pozostałe dziedziny	1,5	1,2	1,1	1,2

Źródło: Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik 1966, ss. 38–39.

TABELA VI
Udział sektorów w wytworzeniu produkcji globalnej NRD w latach 1950–1965

Sektory	Lata			
	1950	1955	1960	1965
Sektor socjalist. ogółem	61,8	73,3	84,4	86,8
w tym:				
państwowy	56,3	66,2	70,9	72,8
spółdzielczy	5,5	7,1	13,4	14,0
półpaństwowy	—	—	5,5	6,6
prywatny	38,2	26,7	10,1	6,6

Źródło: Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik 1966, s. 37.

rzaniu dochodu narodowego był w 1965 r. niższy (por. tabela VII). Najbardziej wyraźny spadek nastąpił w handlu, gdzie udział w wytwarzaniu dochodu obniżył się z 19,1% w 1950 r. do 13,2% w 1965. Ważny do odnotowania

TABELA VII

*Wytworzenie dochodu narodowego według działów gospodarki narodowej w NRD
(w cenach efektywnych)*

Działy gospodarki	Lata			
	1950	1955	1960	1965
Przemysł i rzemiosło wytwórcze	55,9	61,0	65,2	64,4
Budownictwo	5,1	5,8	5,9	5,2
Rolnictwo i leśnictwo	12,3	9,6	9,5	11,4
Transport i łączność	6,3	5,6	4,6	4,5
Handel	19,1	16,9	13,4	13,2
Pozostałe dziedziny	1,5	1,2	1,3	1,2
	100	100	100	100

Uwaga: Przemysł partycypował w najwyższym stopniu w wytwarzaniu dochodu narodowego w 1962 — 66,7%. W tym właśnie czasie udział rolnictwa spadł do 8,3%, transportu do 4,4%. Wiąże się to niewątpliwie ze spadkiem ilości przewozów płodów rolnych. Tym niemniej spada nieustannie udział transportu i łączności.

Źródło: *Statistisches Jahrbuch der Demokratischen Deutschen Republik 1966*, ss. 40—41.

jest także fakt, iż w rolnictwie i leśnictwie najniższy odsetek udziału w wytwarzaniu dochodu narodowego przypada na lata 1955—1960. W budownictwie natomiast udział w wytwarzaniu dochodu narodowego był w 1965 r. nieznacznie wyższy niż w 1950 r. Wzrost udziału nastąpił natomiast w latach 1950—1960.

Struktura wytwarzania produktu społecznego i dochodu narodowego wykazuje zbieżność ze zmianami, jakie zaszły w strukturze zatrudnienia. Wynika z nich, że przemysł stał się dominującym działem gospodarstwa narodowego w minionym 15-leciu. Wzrost gospodarczy związany był ze szczególnie silnym procesem industrializacji kraju.

Dostępne aktualnie materiały⁶ pozwalają tylko określić nam zmiany, jakie nastąpiły w strukturze własnościowej przemysłu oraz częściowo w strukturze gąłęziowej.

Dla struktury własnościowej charakterystycznym był, wraz z dominującą rolą sektora socjalistycznego, wzrost roli gospodarczej własności półpaństwowej. W produkcji globalnej udział sektora państwowego wzrósł z 76,6% w 1950 r. do 88,0% w r. 1965. W tym czasie udział sektora półpaństwowego wyniósł 9,8%, natomiast udział sektora prywatnego spadł do 2,2%⁷.

W zatrudnieniu przemysłowym wzrost udziału sektora socjalistycznego był niższy od udziału w zakresie produkcji globalnej, bowiem w ciągu 15 lat

⁶ Por. *Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik 1966*.

⁷ *Ibidem*, s. 113.

podniósł się z 75,7% do 83,7%. Udział sektora półpaństwowego wyniósł w 1965 r. 12,5%, a udział sektora prywatnego znowu spadł do 3,8%.

Szybszy wzrost udziału sektora socjalistycznego w zakresie produkcji globalnej niż w zakresie zatrudnienia może być powodowany wieloma czynnikami. Zjawisko takie łączy się na ogół z różnicami związanymi ze strukturą gałęziową przemysłu obu sektorów, z wielkością samych zakładów produkcyjnych oraz poziomem techniki wytwarzania. Są to główne i decydujące przyczyny omawianego zjawiska i z pewnością w NRD odgrywają one rolę zasadniczą.

W przemyśle Niemieckiej Republiki Demokratycznej, przy nieustannym wroście roli gospodarczej sektora socjalistycznego, nadal znacznie większą rolę niż w innych krajach socjalistycznych odgrywa sektor prywatny, a głównie rzemiosło. W 1965 r. funkcjonowało w NRD⁸ 146 764 prywatnych zakładów rzemieślniczych zatrudnionych 368 463 osoby. Dla porównania: w Polsce było w tym czasie wprawdzie 138 515 prywatnych warsztatów rzemieślniczych, lecz zatrudniały one tylko 254 638 osób⁹. Polska, licząca znacznie więcej ludności i obecnie zatrudniająca już w przemyśle więcej pracowników niż NRD, posiada znacznie mniejszy potencjał gospodarczy rzemiosła prywatnego biorąc pod uwagę nie tylko liczbę zatrudnionych, lecz także średnią wielkość zakładu rzemieślniczego.

Rolę gospodarczą sektora prywatnego określa w NRD nie tylko rzemiosło prywatne. Traktować je należy w powiązaniu z sektorem półpaństwowym, który jest wprawdzie pewną specyficzną formą uspołecznienia przemysłu, tym niemniej zawiera w sobie znaczną ilość cech sektora prywatnego.

Potencjał gospodarczy rzemiosła określa rzemiosło prywatne i spółdzielcze. W 1965 r. siłę gospodarczą wyrażała ponad półmilionowa liczba zatrudnionych (573 726 osób). Wartość produkcji rzemiosła¹⁰ wzrastała nieprzerwanie od 1950 r. osiągając w 1965 r. wartość ponad 12 miliardów MDN. W ogólnej wartości produkcji rzemiosła udział rzemiosła prywatnego wzrósł z 0,3% w 1955 r. do 39,4% w r. 1965. Przytoczone liczby wskazują, iż proces socjalizacji rzemiosła w NRD przebiega wraz ze wzrostem jego potencjału produkcyjnego. Rola gospodarcza rzemiosła w NRD jest nadal większa niż w pozostałych krajach demokracji ludowej.

Wzrost produkcji globalnej przemysłu w przekroju gałęziowym cechował się szczególnie wysokim tempem rozwoju przemysłu elektrotechnicznego (793%), precyzyjnego i optycznego (514%), przemysłu budowy maszyn (506%), metalowego (470%) i przemysłu chemicznego (429%) (por. tabela VIII).

Szybsze tempo wzrostu wymienionych gałęzi przemysłu spowodowało wzrost ich roli w przemyśle NRD i wpłynęło na pewne zmiany w strukturze gałęziowej przemysłu. We wroście przemysłu NRD szczególną rolę odegrała dziedzina przemysłu metalowego oraz przemysł surowców podstawowych.

⁸ Por. *Statistisches Jahrbuch 1966*, s. 250.

⁹ Por. *Rocznik Statystyczny 1966*. GUS, s. 566.

¹⁰ Por. *Statistisches Jahrbuch 1966*, s. 254.

Tego rodzaju struktura wzrostu pozostaje w związku z wykazaną już uprzednio wysoką intensywnością industrializacji gospodarki kraju, jak i z przeprowadzoną od 1959 r. na szeroką skalę rekonstrukcją techniczną przemysłu¹¹.

TABELA VIII

Indeks produkcji globalnej galezi przemysłu NRD

Lata	Energe- tyka	Metalur- gia	Produkcja globalna				
			Przem. chemiczny	Przem. bud. masz.	Przem. elektro- tech.	Przem. precyzyjny	Przem. włókienn.
w odsetkach 1950 = 100							
1955	132	245	192	209	243	191	177
1960	212	379	293	357	506	325	247
1965	279	470	429	506	793	514	282

Źródło: *Statistisches Jahrbuch der Deutschen Demokratischen Republik 1966*, s. 24.

Wszechstronny rozwój przemysłu NRD i jego decydująca rola w gospodarstwie narodowym wiąże z sobą rozwój pozostałych działów gospodarki narodowej i wywiera wpływ na ich dynamikę wzrostu, jak i ich zmiany strukturalne. Uwidacznia to się np. w handlu¹², w którym obroty artykułami przemysłowymi wzrosły w latach 1950—1965 ponad 3 razy a artykułami żywnościowymi 2,7 raza. Równocześnie udział artykułów przemysłowych w obrotach handlu detalicznego wzrósł z 38,9% w 1950 r. do 43,5% w 1965 r. Na kształtowanie się tego zjawiska wpływa wiele czynników jak: wysokość cen, poziom realnych dochodów ludności, ogólny poziom dobrobytu i inne. Z uwagi jednak na to, że przemysł w NRD posiada decydujący wpływ na wielkość produkcji społecznej, wielkość dochodu narodowego, a tym samym na poziom realnych płac i masę towarową handlu, przyjąć można za prawdziwą, choć uproszczoną, tezę o wyraźnym wpływie przemysłu na strukturę obrotu towarowego w handlu wewnętrznym i zagranicznym. Przedmiotem obrotów handlu zagranicznego w eksporcie NRD są prawie wyłącznie towary przemysłowe, co różni m. in. bardzo poważnie strukturę eksportu NRD od struktury eksportu Polski, jak i pozostałych krajów socjalistycznych, za wyjątkiem Czechosłowacji.

5. OGÓLNA OCENA WZROSTU GOSPODARCZEGO NRD

W ocenie wzrostu gospodarczego chodzi o ustalenie zmian ilościowych w kształtowaniu się wielkości produktu społecznego, dochodu narodowego, wielkości podstawowych czynników produkcji społecznej, ich oddziaływanie

¹¹ Zagadnienie rekonstrukcji przemysłu w NRD było przedmiotem oddzielnej publikacji w „Przeglądzie Zachodnim” już w 1960 r., to jest w okresie podejmowania tej operacji gospodarczej (por. J. Boroń, *Rekonstrukcja przemysłu w NRD*, „Przegląd Zachodni” nr 3/1960, ss. 39—57).

¹² Por. *Statistisches Jahrbuch 1966*, s. 31.

na tempo wzrostu gospodarczego oraz ekonomiczność ich użycia w procesie wzrostu. Z uwagi na brak pełnych materiałów ograniczymy się tylko do scharakteryzowania ważniejszych aspektów wzrostu gospodarczego NRD, w miarę dostępnych nam danych liczbowych, jak i stosownie do zamierzonego rozmiaru niniejszego opracowania.

Nakreślona dynamika i rozmiar wzrostu produktu społecznego i dochodu narodowego, zarysowane przeobrażenia strukturalne pozostają w bezpośrednim związku z kształtowaniem się poszczególnych czynników wytwórczych. Dokonamy próby zaliczenia produktu społecznego na poczet poszczególnych czynników produkcji zachowując świadomość umowności sposobu zaliczenia z uwagi na brak odpowiedniej metody mierzenia wartości w kategoriach obiektywnie sprawdzalnych.

Podstawowym czynnikiem wzrostu gospodarczego jest czynnik ludzki określany zazwyczaj jako „praca”. Czynnikiem temu przypisuje się wyłącznie wytworzenie całego produktu czystego, tj. całej nowo wytworzonej wartości. Z uwagi na to, że czynnik kapitału (środki produkcji) uczestniczy w wytwarzaniu produktu globalnego tylko poprzez czynnik „praca”, zgodzić się wypada, iż czynnik ludzki (zatrudnienie) w sposób zasadniczy warunkuje wzrost gospodarczy. Czynnikiem „praca” wiąże się z czynnikiem kapitału w wytwarzaniu pozostałej części produktu globalnego wtedy, jeśli bierzemy pod uwagę jakość siły roboczej, jej kwalifikacje, rolę nauki w kształtowaniu postępu technicznego, czyli — ogólnie mówiąc — w tworzeniu samych środków produkcji oraz sprawności ich użycia w procesie produkcji. Zagadnienia jakości siły roboczej w NRD nie włączymy do naszych rozważań nad rolą czynnika „praca” w kształtowaniu produktu globalnego.

Specyfika czynnika „praca” związana jest z ogólnymi problemami ludnościowymi. W NRD mianowicie, w okresie 15-lecia, liczba ludności prawie nieustannie malała. Gdy w 1950 r. obszar NRD zamieszkiwało ok. 1,6 mln ludności więcej niż w r. 1939, to do 1965 r. liczba ludności zmalała o ponad 1,2 mln, tj. z 18 388 000 do 17 028 000 osób. Ubytek ludności wywiera zasadniczy wpływ na kształtowanie się zasobów siły roboczej. Sytuację komplikuje struktura ludności według płci i wieku. W NRD mężczyźni stanowią 45,7% ogółu ludności¹³. Jest to jeden z najniższych w Europie i świecie wskaźników (podobną strukturę płci wykazuje ludność ZSRR). Równocześnie niekorzystnie kształtuje się struktura wieku ludności NRD. Przyjmując zdolność zawodową ludności w granicach wieku 20—64 lat, zasoby siły roboczej w NRD wynosiły w roku 1965 — 55,7%. W Polsce wskaźnik ten wynosi 52,8% w ZSRR 53,4%, w NRF 60,3%, w USA 51,3%. Pośród wymienionych krajów NRD posiada najwyższy odsetek, bo 14,7%, ludności powyżej 65 lat. Odsetek młodzieży (do 18 lat) należy równocześnie do jednego z najniższych i wynosi 29,6%. Dla porównania: Polska posiada 40,2% młodzieży, USA — 39,4%, ZSRR — 36,8%

¹³ Por. *Rocznik Statystyczny 1966*, GUS, s. 593.

(1961 r.). Struktura wieku ludności NRD wskazuje, iż większość społeczeństwa stanowią ludzie starsi, a rezerwy młodej siły roboczej są bardzo ograniczone. Przytoczone liczby pozwalają zrozumieć przedstawioną uprzednio słabą dynamikę wzrostu zatrudnienia w gospodarce NRD i wszechstronny zakres zatrudnienia kobiet.

Wzrost produktu społecznego i jego tempo nie pozostawało w bezpośredniej zależności ilościowej z czynnikiem „praca”. Tylko w latach 1950—1955 wzrostowi produktu globalnego towarzyszył wzrost zatrudnienia w sferze produkcji materialnej. Od 1955 r. wzrost produktu globalnego następował przy równoczesnym zmniejszaniu się liczby zatrudnionych w sferze produkcji materialnej. W przeciągu 10 lat liczba zatrudnionych zmniejszyła się o prawie 370 000 osób. Takie kształtowanie się zjawiska wzrostu pozwala przyjąć, iż we wzroście produktu społecznego znaczniejsza rola przypada czynnikowi kapitału i wzrostowi intensywności pracy oraz polepszeniu jakościowemu czynnika „pracy”. Wzrost gospodarczy NRD miał zatem w okresie ostatnich 10 lat głównie charakter intensywny a nie ekstensywny. W takiej sytuacji, nawet przy niewysokim tempie wzrostu produktu globalnego, a tym bardziej dochodu narodowego i ogólnym spadku liczby ludności, dynamika wzrostu dochodu narodowego na mieszkańca kształtować się mogła znacznie korzystniej niż w innych krajach, np. w Polsce, ZSRR, Bułgarii czy Rumunii.

W NRD struktura wieku ludności i warunki demograficzne powodują, iż prawie do 1970 r. potencjalne i rzeczywiste zasoby siły roboczej będą maleć. Wieś posiada także praktycznie prawie wyczerpane rezerwy. Dalszy wzrost gospodarczy w najbliższej przyszłości będzie mógł się zatem opierać prawie wyłącznie na czynniku „kapitał” — na technice produkcji — oraz na podniesieniu kwalifikacji i sprawności czynnika „praca” w drodze szeroko zakrojonego procesu kształcenia i wysokiego poziomu organizacji produkcji społecznej. W świetle tego podjęte już w 1959 r. przez władze NRD prace nad rekonstrukcją techniczno-organizacyjną przemysłu, nadanie szerokiego rozmachu rozwojowi szkolnictwa wyższego i średniego, instytutów i instytucji naukowo-badawczych są decyzjami słusznymi i wskazują na właściwość generalnych koncepcji polityki gospodarczej.

Zwiększająca się rola czynnika kapitału we wzroście gospodarczym NRD, będąca wynikiem realizacji generalnych założeń polityki gospodarczej, rezultatem przeprowadzonej rekonstrukcji przemysłu znajduje także swe odzwierciedlenie w kształtowaniu się struktury produkcji globalnej przemysłu w latach 1957—1964 (por. tabela IX).

Zestawione w tabeli IX wielkości wskazują, że w ciągu 7 lat, tj. od 1957 do 1964 r., udział środków produkcji w kształtowaniu wartości produkcji globalnej całego przemysłu zwiększył się o 5%. W 1964 r. czynnik „kapitał” uczestniczył w wytwarzanej wartości w 52,8%, stając się przeważającym czynnikiem wytworzenia, a tym samym i wzrostu produktu globalnego. W przekroju poszczególnych dziedzin przemysłu zjawisko to kształtuje się jednak

TABELA IX

Struktura produkcji globalnej przemysłu NRD w latach 1957 i 1964

	Wartość prod. zakładów przemysłowych brutto								
	Zużycie środków produkcji								
	Ogółem	z tego						Produkt netto	
		Amortyzacja środków trwałych		zużycie materiałów					
w odsetkach									
	1957	1964	1957	1964	1957	1964	1957	1964	
Przemysł surowców podstawowych	100	52,8	64,8	5,9	7,0	46,9	57,8	47,2	35,2
Przemysł obróbki metali	100	47,9	50,3	1,8	1,0	46,1	48,3	52,1	49,7
Przemysł lekki	100	44,5	47,3	1,3	1,4	43,2	45,9	55,5	52,7
Przemysł rolno-spożywczy	100	45,7	44,5	0,7	0,7	45,0	43,8	54,3	55,5
Razem	100	47,8	52,8	2,5	3,1	45,4	49,7	52,2	47,2
		Gałęzie przemysłu							
Energetyka	100	70,8	84,4	7,2	10,0	62,8	74,4	30,0	15,6
Górnictwo	100	35,0	65,6	11,3	14,4	23,8	51,2	64,9	34,4
Metalurgia	100	73,7	81,1	4,0	4,1	69,7	77,0	26,3	18,9
Przemysł chemiczny	100	47,4	49,7	4,6	4,5	42,9	45,2	52,6	50,3
Przemysł materiałów budowlanych	100	39,6	57,3	5,1	7,2	34,5	50,1	60,4	42,7
Budowa maszyn ciężkich	100	49,4	52,0	2,3	2,3	47,1	49,7	50,6	47,9
Przemysł maszynowy	100	47,0	46,5	2,0	2,3	45,0	44,2	53,0	53,5
Przemysł pojazdów mechanicznych	100	54,2	54,8	1,4	1,6	52,8	53,2	45,8	45,2
Przemysł stoczniowy	100	58,0	70,8	2,1	2,1	55,9	68,7	42,0	29,2
Odlewnie i kuźnie	100	48,6	57,4	2,6	4,0	45,8	53,3	51,4	42,6
Przemysł wyrobów metalowych	100	44,4	48,1	1,5	1,6	42,9	46,5	55,6	51,9
Przemysł elektrotechniczny	100	45,8	49,3	1,5	1,4	44,3	47,9	54,2	50,6
Przemysł precyzyjny i opt.	100	29,3	31,7	2,1	2,2	27,2	29,5	70,7	68,3
Przemysł drzewny i wyroby użytku kulturalnego	100	46,2	49,8	1,3	1,5	44,9	48,3	53,8	50,2
Przemysł włókienniczy	100	44,0	46,1	1,2	1,1	42,8	45,0	56,0	53,9
Przemysł odzieżowy	100	47,5	43,9	0,4	0,5	47,1	43,4	52,5	56,1
Przemysł skórzaný i obuwniczy	100	42,6	48,5	0,8	0,8	41,8	47,7	57,5	51,5
Przemysł celulozowo-papierniczy	100	53,5	59,9	2,6	3,0	50,9	57,0	46,5	40,1
Przemysł poligraficzny	100	39,7	45,1	3,3	4,5	36,4	40,6	60,3	54,9
Przemysł szklarski i ceram.	100	30,4	38,0	2,3	3,3	27,9	34,7	69,6	62,0

Źródło: Statistisches Jahrbuch 1958, s. 331; Statistisches Jahrbuch 1966, s. 151.

w sposób zróżnicowany. Największy wzrost (o 12%) udziału czynnika „kapitał” nastąpił w przemyśle surowców podstawowych (z 52,8% do 64,8%). W przemysłach obróbki metali i przemyśle lekkim wystąpił nieznaczny wzrost, bo tylko 2,4% i 2,8%, czyli poniżej średniej dla całego przemysłu. Natomiast równolegle, w przemyśle rolno-spożywczym miał miejsce proces odwrotny -- wskaźnik udziału czynnika „kapitał” zmniejszył się o — 1,2%.

Udział amortyzacji w strukturze produkcji w przekroju całego przemysłu wskazuje na wyraźną tendencję wzrostu — z 2,5% do 3,1%. W przekroju poszczególnych dziedzin przemysłu udział amortyzacji kształtował się różnorodnie nie tylko pod względem wielkości wzrostu lub spadku procentowego, gdyż kierunki zmian nie były także zbieżne ze wzrostem łącznego zużycia środków produkcji. Zjawisko to wystąpiło w przemyśle obróbki metali, gdzie przy ogólnym wzroście udziału czynnika „kapitał”, udział amortyzacji obniżył się znacznie, bo z 1,8% do 1,0%, oraz w przemyśle rolno-spożywczym, w którym, przy ogólnym obniżeniu kapitału, udział amortyzacji pozostał bez zmian. Różnice w udziale materiałów były natomiast zgodne z kierunkami zmian ogólnego udziału czynnika „kapitał” w poszczególnych dziedzinach przemysłu. Przyczyny powyższego kształtowania się wielkości liczbowych są złożone tak co do ich charakteru, jak i siły oddziaływania. Ogólnie można jednak wnioskować, iż poważny wpływ na to zjawisko wywarło tempo wzrostu majątku trwałego, tempo inwestycji w procesie rekonstrukcji technicznej poszczególnych działów przemysłu. Można przyjąć, że w wymienionym okresie największe tempo wzrostu majątku produkcyjnego wystąpiło w przemyśle surowców podstawowych. W przemyśle lekkim tempo wzrostu majątku było wyższe od przeciętnego wzrostu produkcji globalnej. W przemyśle obróbki metali natomiast tempo wzrostu majątku było znacznie niższe od tempa wzrostu produkcji globalnej. Powyższe wielkości pozwalają także przypuszczać, iż w przemyśle obróbki metali miała miejsce znaczna ekonomiczna efektywność inwestycji oraz że czynnik „organizacja” mógł odgrywać niepoślednią rolę we wzroście produkcji globalnej tej dziedziny przemysłu. Podobnie można ocenić zmiany, jakie zaszły w strukturze wytwarzania produktu globalnego w poszczególnych gałęziach przemysłu (por. druga część tabeli IX). Ocena taka nie może być jednak traktowana w sposób jednoznaczny, bowiem nie mają takiego charakteru wartości, na których opieramy naszą ocenę. Zebrany materiał daje jedynie podstawę do jednoznacznego stwierdzenia, iż w przemyśle NRD większość wytworzonego produktu globalnego przypada na czynnik „kapitał” oraz że udział czynnika „kapitał” wykazuje tendencję wzrostową przy różnokierunkowych zmianach w poszczególnych dziedzinach i gałęziach przemysłu. Pełniejszy pogląd na rolę czynnika „kapitał” we wzroście przemysłu dać nam mogą materiały dotyczące kształtowania się inwestycji, produktywności pracy, czy wskaźnika technicznego uzbrojenia pracy i inne.

Wzrostowi udziału czynnika „kapitał” w wytwarzaniu produktu globalnego, przy równoczesnym zmniejszeniu udziału czynnika „praca”, towarzyszył spadek nakładów pracy żywej na 1 000 MDN produkcji globalnej przemysłu¹⁴, z 77 roboczo-godzin w 1955 r. do 51 godzin w 1960 r. i 40 godzin w 1964 r. W ciągu 10 lat nakłady pracy żywej na 1 000 MDN produkcji globalnej obniżyły się o ponad 50%. W poszczególnych dziedzinach przemysłu najbardziej zmniejszyły się nakłady pracy żywej w przemyśle obróbki metali

¹⁴ Por. *Statistisches Jahrbuch* 1966, s. 181.

(z 93 godzin w 1955 do 40 godzin w 1964 r.) oraz w przemyśle lekkim (z 108 do 55 godzin). W mniejszym stopniu obniżyły się nakłady pracy żywej w przemyśle surowców podstawowych, bo z 70 do 38 godzin i w przemyśle rolno-spożywczym z 37 do 23 roboczogodzin. Analogicznie kształtował się wzrost produktywności pracy żywej. W stosunku do 1955 r. wartość produkcji globalnej przemysłu na jednego robotnika produkcyjnego wzrosła średnio w całym przemyśle w 1964 r. do 202,2⁰%, a na jedną roboczogodzinę rzeczywiście przepracowaną¹⁵ — do 215,1⁰%. W przeliczeniu na jednego zatrudnionego w przemyśle wartość produkcji globalnej wzrosła w 1964 r. do 189⁰% (w stosunku do 1955 r.).

Wzrost kapitału i jego roli w wytwarzaniu produktu społecznego związany jest ściśle z odpowiednim wzrostem inwestycji. W NRD wielkość inwestycji w gospodarce narodowej¹⁶ zwiększyła się w latach 1950—1965 ponad 5,5 raza (550,3⁰%), to jest z 3560 mln MDN do 19 589 mln MDN. Wartość nakładów na budowę wzrosła w tym czasie 365,5⁰%, natomiast wartość nakładów na urządzenia aż 962,0⁰%. Znacznie szybszy wzrost tych nakładów wyjaśnia i uzasadnia głębiej przyczyny wzrostu produktywności pracy żywej w przemyśle i wzrostu udziału czynnika „kapitał” w wytworzeniu produktu globalnego przemysłu, dając równocześnie pewien pogląd na realizowane kierunki postępu technicznego¹⁷.

Większa dynamika wzrostu nakładów na urządzenia niż na budowę wpłynęła w sposób istotny na zmianę struktury inwestycji, bowiem udział nakładów na urządzenia w całości nakładów inwestycyjnych wzrósł z 32,2⁰% w 1950 r. do 56,3⁰% w r. 1965. Najbardziej radykalny skok w wymienionej strukturze inwestycji nastąpił po 1955 r. W wyniku inwestycji nastąpił wzrost technicznego uzbrojenia pracy żywej, wzrost jej produktywności, wzrost mocy produkcyjnych, a w końcu wzrost produkcji globalnej całej gospodarki narodowej, w tym szczególnie przemysłu. Potwierdzenie tej tezy daje ciągle wzrost udziału przemysłu, budownictwa oraz transportu i łączności w nakładach inwestycyjnych. W inwestycjach państwowych¹⁸ np. udział przemysłu wzrósł z 51,7⁰% r. do 60,0⁰% w 1965 r. Dalszą podbudowę postawionej tezy stanowią kierunki wydatkowania środków inwestycyjnych. W 1965 r. z całości nakładów inwestycyjnych w gospodarce przeznaczono: 43,8⁰% na racjonalizację (w tym 10,0⁰% na kapitalne remonty), 25,9⁰% na rozbudowę istniejących zakładów i ich urządzenia, 27,9⁰% na budowę nowych zakładów i ich urządzenia, 2,4⁰% na projektowanie¹⁹.

¹⁵ Wraz z godzinami nadliczbowymi. *Statistisches Jahrbuch 1966*, ss. 178—180.

¹⁶ Por. *Statistisches Jahrbuch 1966*, s. 22.

¹⁷ Wzrost udziału urządzeń i maszyn w strukturze inwestycji przemysłowych ma obecnie charakter prawidłowości w krajach gospodarczo rozwiniętych. Np. w USA udział ten wzrósł w przemyśle obróbki z około 40% w 1929 do blisko 73% w 1962 r. (por. A. Braun, *Einige ökonomische Probleme der Substitution lebendiger Arbeit durch Ausrüstungen*. „Wirtschaftswissenschaft” nr 2/1967, s. 249).

¹⁸ Por. *Statistisches Jahrbuch 1966*, ss. 51 i 52.

¹⁹ Priorytet inwestycji na racjonalizację i rozbudowę wiąże się z realną sytu-

Wykazany wzrost gospodarczy wymaga i pociąga za sobą odpowiednie kształtowanie się struktury podziału dochodu narodowego²⁰. Potwierdzają to dane liczbowe uzyskane za czas od 1955 do 1965 r. W tym czasie stopa akumulacji wzrosła z 11,7% do 20,1%. Udział spożycia obniżył się równocześnie z 88,3% do 79,9%²¹. W akumulowanej części dochodu narodowego przeznaczano coraz więcej środków na rozszerzenie podstawowych środków produkcji. W 1957 r. na 11,7% części zakumulowanej, 10,2% obejmowała akumulacja na rozszerzenie środków podstawowych i 1,5% na wzrost zapasów i rezerw. W 1965 r. odpowiednie wskaźniki wynosiły — przy ogólnej stopie akumulacji 20,1% — na środki podstawowe — 16,4% a na wzrost zapasów i rezerw — 3,7%.

Wzrost stopy akumulacji w NRD był niewątpliwie duży, choć w ciągu lat 1950—1965 stopa akumulacji nie należała do większych w skali krajów RWPG. I tak np. stopa akumulacji w NRD w 1965 r. nie osiągnęła nawet stopy akumulacji Polski z 1950 r.²². W Polsce w tym okresie stopa akumulacji kształtowała się przez cały ten czas znacznie powyżej 20%, a w 1965 r. wynosiła 27,1%. Mniejsze obciążenie gospodarki narodowej częścią zakumulowaną dochodu narodowego stwarzało korzystniejsze warunki wzrostu stopy życiowej, wzrostu dobrobytu ludności NRD w minionym piętnastoleciu.

W procesie wzrostu gospodarczego istotną rzeczą jest maksymalizacja wzrostu dochodu narodowego. Wielkość i dynamika wzrostu gospodarki narodowej zależą bezpośrednio od wielkości i dynamiki wzrostu podstawowych czynników społecznej produkcji, tj. pracy i środków produkcji, intensywności ich użytkowania oraz związanym z tym sposobem podziału dochodu narodowego na akumulację i spożycie. Relacje między tempem wzrostu produktu społecznego a tempem wzrostu dochodu narodowego, między wzrostem produktu społecznego i dochodu narodowego a tempem wzrostu podstawowych czynników produkcji mogą kształtować się w poszczególnych okresach różnie. Ustalenie prawidłowości w kształtowaniu się tych wielkości i ich wzajemnych relacji jest niezwykle trudne z uwagi na niedostatki metod mierzenia tych wielkości, jak i metody mierzenia stopnia oddziaływania poszczególnych czynników na wzrost gospodarczy ze względu na ich wielkość, różnorodność i wzajemne zależności. Ogólnie przyjęte ustalenia teoretyczne nie pozwalają oceniać tych relacji dotyczących niedługich czasokresów w sposób jednoznaczny.

acja wyposażenia przemysłu NRD w środki trwałe oraz z poglądami wyprowadzonymi z badań, iż ten kierunek inwestycji jest bardziej ekonomiczny. Uważa się, że koszt rekonstrukcji jest o 30—40% niższy od budowy nowych obiektów. Takie kierunki inwestowania przeważają w krajach gospodarczo rozwiniętych (por. A. Braun, *Einige ökonomische Probleme der Substitution lebendiger Arbeit durch Ausrüstungen*. „Wirtschaftswissenschaft“ nr 2/1967, s. 249).

²⁰ Por. *Statistisches Jahrbuch* 1966, s. 50.

²¹ Dochód liczony w cenach porównywalnych.

²² Dochód liczony w cenach efektywnych. Por. *Statistisches Jahrbuch* 1966, s. 50 oraz *Rocznik Statystyczny* 1966, GUS, s. 35.

Wykazane w naszych rozważaniach wielkości wyrażające rozmiar i tempo wzrostu gospodarczego NRD, jak i występujące między nimi relacje pozwalają na sprecyzowanie następujących wniosków:

a) W minionym piętnastolecu produkt globalny i dochód narodowy NRD wzrastał nieustannie. Silniejszym tempem wzrostu cechował się okres do 1956 r. Regres tempa miał miejsce w latach 1961—1963 i związany był ze szczególnymi warunkami produkcji rolnej oraz przeprowadzoną w tym czasie kolektywizacją wsi.

b) Wzrost gospodarczy NRD związany był w głównej mierze z rozwojem przemysłu, co uczyniło z tego państwa kraj wybitnie przemysłowy. Poziom uprzemysłowienia stawia gospodarkę NRD w rzędzie krajów najbardziej uprzemysłowionych w Europie i na świecie. Tym samym ranga i rola przemysłu wyznacza NRD wysoką pozycję wśród krajów RWPG.

c) Wzrost gospodarczy w wysokim stopniu przypisać należy czynnikowi „kapitał”. Wzrost gospodarczy i rola w nim kapitału wynika z ogólnego poziomu gospodarczego NRD, z historycznych warunków budowy nowego ustroju, a w szczególności z odmiennych niż w innych krajach warunków demograficznych. Ograniczone zasoby siły roboczej, zmniejszenie się tych zasobów do 1970 r. stanowi jedną z głównych przyczyn konieczności zabezpieczenia dalszego wzrostu gospodarczego poprzez czynnik „kapitał”²³.

d) Zwiększający się udział czynnika „kapitał” we wzroście gospodarczym uwidacznia się we wzroście udziału środków produkcji w wytwarzaniu produktu globalnego przemysłu²⁴, obniżenie się nakładów pracy żywej na

²³ Analiza potrzeby możliwości substytucji czynnika „praca” czynnikiem „środki pracy” w NRD ujawnia interesujące ustalenia i wnioski. Stwierdzono np., że w przemyśle NRD spośród wszystkich zatrudnionych tylko u 30% dominującą jest praca czysto umysłowa, koncepcyjna. Przyjmuje się, że aktualnie 50% pracowników umysłowych przemysłu może być zastąpionych odpowiednimi środkami pracy (urządzeniami, mechanizmami czy maszynami). Koszt zastąpienia jednego zatrudnionego w przemyśle oblicza się w rozpiętości od 20 000 do 70 000 MDN. W przemyśle kluczowym koszt zwolnienia jednego pracownika, przez podniesienie wydajności pracy w drodze nakładów inwestycyjnych, szacuje się na sumę 30 000 MDN. Koszt ten kształtuje się w sposób bardzo zróżnicowany w poszczególnych gałęziach przemysłu. Już dotychczas, nastąpił znaczny wzrost technicznego uzbrojenia pracy w przemyśle. Wartość majątku trwałego na zatrudnionego wzrosła w latach 1957—1964 do 141,5% i wynosiła w 1964 r. prawie 46 000 MDN (por. A. Braun, *Einige ökonomische Probleme...*, op. cit., ss. 243—245).

²⁴ Badania prowadzone w NRD wykazują, że znaczny wpływ na relację tempa produkcji globalnej do tempa wzrostu dochodu narodowego wywarły same zmiany w strukturze gałęziowej przemysłu, stopień specjalizacji i kooperacji produkcji, procesy integracji i dezintegracji organizacyjnej samych przedsiębiorstw. Mniejszy wpływ przypisuje się samemu, rzeczywistemu wzrostowi udziału czynnika „kapitał”. Tak przynajmniej ocenia się przebieg tego zjawiska w latach 1961—1965 (por. W. Barthel i W. Karbstein, *Zur Diskussion über einige neue Aspekte in der Beurteilung der Wachstumsrelationen zwischen gesellschaftlichem Gesamtprodukt und Nationaleinkommen sowie zwischen den Abteilungen I und II*. „Wirtschaftswissenschaft” nr 2/1967, s. 204).

1000 MDN wartości produkcji globalnej, we wzroście produktywności pracy żywej²⁵, wzroście wielkości inwestycji, zmianach w strukturze inwestycji²⁶ oraz podziału dochodu narodowego.

e) Wzrost udziału i zmiana w kształtowaniu się czynnika „kapitał” związany jest nierozdzielnie z podjętą w 1959 r. decyzją generalnej rekonstrukcji przemysłu i całej gospodarki narodowej. Realizacja tego procesu jest podstawowym czynnikiem, zapewniającym dalszy wzrost gospodarczy przy zmniejszających się zasobach siły roboczej. Można przyjąć, iż podjęta rekonstrukcja przemysłu zabezpieczyła w znacznym stopniu wzrost gospodarczy NRD po 1960 r.

f) Niektóre zjawiska wzrostu przemysłu w NRD wykazują podobieństwo do regularności występujących w krajach wybitnie uprzemysłowionych. Sądzić należy, iż dalszy wzrost gospodarczy wiąże się ściśle z intensywnością przeprowadzanego procesu rekonstrukcji gospodarki — z ogólną intensywnością gospodarowania. Dalszy okres wzrostu oznaczać się winien znacznym zwiększeniem intensywności gospodarowania podstawowymi czynnikami produkcji społecznej.

²⁵ W przemyśle uspołecznionym ocenia się wzrost stopnia mechanizacji w latach 1960—1965 z 43,0 na 46,9%. W tym czasie współczynnik udziału pracy ręcznej robotników bezpośrednio produkcyjnych obniżył się z 43,0% do 37,8% (por. R. Müller, *Volkswirtschaftliche Probleme der Aussonderung von Grundfonds bei der komplexen sozialistischen Rationalisierung*, „Wirtschaftswissenschaft”, nr 2/1967, s. 233).

²⁶ W ocenie majątku produkcyjnego NRD wskazuje się, iż najbliższa przyszłość wymaga nie ilościowego jego zwiększenia, lecz przede wszystkim modernizacji istniejących zasobów i częściowego podniesienia ich jakości (por. R. Müller, *Volkswirtschaftliche Probleme der Aussonderung von Grundfonds*, *op. cit.*, s. 223).